

MUAMER FAZLIĆ

ODBRANA SARAJEVA 1878. GODINE

Abstrakt: Prvi i osnovni prioritet Austro-Ugarske je bio da se zauzme grad Sarajevo jer bi tad pala i cijela Bosna. Na prijedlog koji su dobile Sarajlije iz Carigrada pokušali su zaustaviti napad odlaskom u Zenicu, kod Generala Josipa Brauna Filipovića. Na to su dobili odgovor da ne smiju pucati, jer će austrougarska vojska, u protivnom, najstrožije postupiti. Jedino što su mogli uraditi jeste da pokušaju zaustaviti neprijatelja u okolini Sarajeva. Nažalost, nisu uspjeli ni kod Kaknja, ni kod Visokog, ni kod Klokota. Branioci Sarajeva izvršili su 18. avgusta 1878. godine posljednje pripreme pred sami napad. Borba za Sarajevo počela je u pet sati ujutro, a završila poslijepodne oko četiri. Borba je trajala četrnaest sati. Neprijatelj je imao mnogo više vojske i bolju tehniku. Nakon nekoliko sati borbe prve linije su pale, i to na Vracima, Gorici, Pašinom brdu, Debelom brdu i drugim okolnim brdima. Branioci su se povukli prema unutrašnjosti gdje su se nastavile ulične borbe. Austrougarska vojska ubijala je sve što joj se našlo na putu, majke sa djecom, trudnice i obične građane. Za vrijeme bitke veći dio Sarajeva zahvatio je požar, tako da su mnoge mahale izgorjele. Poznate su bitke kod Ali-pašine džamije, kod džamije Magribije, na Gorici kao i mnoge druge. Neprijatelj je proslavio pobjedu 101-im pucnjem iz topa i svirkom.

Ključne riječi: Sarajevo, Austro-Ugarska, Bosna, odbrana, domovina, bosanska vojska, branioci, borbe, žene, djeca, herojstvo.

UVOD

Sarajevo je grad kojeg su osnovale Osmanlije u drugoj polovini XV stoljeća. On je bio veoma važno uporište za nova osmanska osvajanja u Evropi. Ovo je grad koji je imao veliki značaj zbog samog geografskog smje-

štaja. Nalazio se na rubu kotline Sarajevskog polja i bio je otvoren samo prema sjeveru. Sarajevo se veoma brzo razvijalo i već u XVI stoljeću zauzimalo je teritorij koji se nije znatno izmijenio do Austro-Ugarske okupacije. Nakon velikog uspona koje je Sarajevo doživjelo za vrijeme Osmanskog carstva došlo je do stagnacije u razvoju grada. Ovaj grad je kroz dva stoljeća zaostajao u razvoju tako da je gubio svoj nekadašnji sjaj.

No tek je u doba reformi izgledalo da će ta vjekovna stagnacija biti nadvladana. Uklonjena je tako što su se u gradu počeli stvarati uslovi za razvitak. Od oktobra 1850. godine Sarajevo je ponovno sjedište namjesnika Bosanskog vilajeta, sa gradskim teritorijem koji je bio proširen i koji je bio kao posebno upravno područje. Ali sam kraj 400-godišnje osmanske vladavine je nastupio prije nego su te promjene bile vidno izražene u ovom gradu. Većinski dio stanovništva ovog grada bio je netrpeljiv prema centralističkim težnjama Carigrada.

Austro-Ugarska se na svaki mogući način borila za osvajanje Sarajeva kao Bosne i Hercegovine. To, očigledno, možemo vidjeti kroz članove Berlinskog kongresa, Sanstefanskog ugovora i Carigradse konvencije.

Razlozi zbog kojih se Austro-Ugarska zalagala za ovo područje su slijedeći:

1. Poduzimanje velikog koraka u ekonomskoj i političkoj ekspanziji prema jugoistoku;
2. Sprečavanje nastanka velike Slovenske države sa južnim granicama;
3. Osiguravanje kapitala u pogledu prirodnih bogatstava i privrednog potencijala.

Ali, dok su se evropske zemlje dogovarale kako da revidiraju jednostrano izdiktirane uvjete Sanstefanskog mirovnog ugovora od strane Rusije, pri čemu su pogažena sva tajna dogovaranja sa Austro-Ugarskom u vezi sa Bosnom, u Bosni dolazi do ljutnje na Portu zbog toga što se složila da jedan dio Bosne i Hercegovine prema potpisanom ugovoru pripada Srbiji i Crnoj Gori. Rezultat toga je formiranje Narodnog odbora, 5. juna 1878. godine – nakon Narodnog zbora u Carevoj džamiji kojeg je sazvala ulema, 11. aprila 1878. godine. Odbor je imenovao Narodnu skupštinu, u prvo vrijeme sastavljeno od 32 člana, od kojih je iz Sarajeva bilo 20 i to 12 muslimana, 5 pravostavaca, 2 katolika i jednog Jevreja, a iz unutrašnjosti svaki okrug je trebao birati po jednog muslimana i hrišćanina. U organiziranju naroda posebno su se isticali Muhamed ef. Hadžijamaković (1815. – 1878.), duhovni vođa cijelog pokreta, šejh i muderris Gazihusrevbegovog Hanikaha i vrlo

energični i uticajni Kaukčija Abdulah ef. (1820. – 1878.), dugogodišnji imam Begove džamije u Sarajevu. Prije toga, sarajevska ulema je napisala i uputila Porti jednu Ittifaknamu – adresu, koju je potpisalo mnogo muslimana, u kojoj je traženo da se provede odluka o autonomiji Bosne i u kojoj se ističe da će Bosanci zajednički braniti svoju zemlju, bez obzira na vjersku pripadnost. Već tada je odbačen turski jezik i počela je isključiva upotreba bosanskog jezika.

PRIPREME ZA ODBRANU SARAJEVA

Na vijest da je Austro-Ugarska dobila mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu, 4. jula 1878. godine, navečer, u Begovoj džamiji okupilo se izuzetno mnogo uzbuđenih ljudi i tu je, mimo običaja, održan i politički skup na kome su govorili i Kaukčija i Hadžijamaković. Sutradan je čaršija bila zatvorena, a mnogo je ljudi došlo na isto mjesto očekujući neku odluku. Tada ispred mase istupa Salih Vilajetović - hadži Lojo, fanatik, konzervativac i radikal, koji poziva narod na pobunu protiv osmanske vlasti i protjerivanje austrougarskog konzula, s čime se uzbuđena masa složila, te je nastupila logika i vladavine ulice. Sarajevski događaji i pobuna prenijeli su se i u druge gradove Bosne. Sa posljednjim Portinim pašom u Bosni, Hafiz-pašom stigao je i pljevljanski muftija Mehmed Nuruddin Vehbi ef. Šemsekadić (1827. – 1887.), vrlo obrazovan, ugledan, odličan orator i strateg koji će postati jedan od glavnih vođa Pokreta. Potpisane odluke Berlinskog kongresa odjeknule su u Bosni kao surova stvarnost. Bošnjaci su tada tvrdili da je Bosna njihov vatan (domovina) i da sultan može dati Stambol, a ne Bosnu. Narodni odbor otpočinje pripreme za otpor naroda okupaciji. Već 27. jula dolazi do masovnih demonstracija u Sarajevu, a demonstranti su tražili odlazak osmanskih vojnika na čelu sa valijom iz Bosne. Narednog dana, 28. jula 1878. godine, valija i njegov pomoćnik su podnijeli ostavke, a vođe Pokreta su održali skup i aklamacijom izabrali Narodnu vlast. Civilni poslovi su povjereni Hafiz-paši, a vojni Šmail-begu Selmanoviću i Muhamedu ef. Hadžijamakoviću. Tako se, nakon 415 godina, završila osmanska vladavina u Bosni. Na ove događaje u Bosni, Austro-Ugarska je odlučila vojnom silom srušiti otpor okupacije. Za komadanta habzburške vojske za Bosansku ekspediciju imenovan je Josip Filipović. Prije same vojne ekspedicije Generalna komanda u Zagrebu i general Josip Filipović imali su kompletirane podatke o bosanskim cestama, prelazima, telegrafskim linijama, utvrdama i gradovima, kao i podatke o stanovništvu, njegovoj nacionalnoj i socijalnoj strukturi i raspoloženju. Tačno se računalo da kršćani, posebno katolici,

neće pružati otpor. Austrijski konzul Vasić je tvrdio da ni moćni i ugledni muslimani, pa čak ni niži socijalni slojevi sela i gradova, neće pristupiti Pokretu pobune. U funkciji nepružanja, ili što manjeg pružanja otpora, Josip Filipović je uputio Proklamaciju stanovništvu Bosne i Hercegovine u kojoj saopćava da Carska vojska ne dolazi u svojstvu dušmana, već kao prijatelj naroda da uspostavi red i mir, da su joj evropske zemlje povjerile taj zadatak uz privolu sultana, da će vojska svakog štititi, da će svi biti ravnopravni pred zakonom, da se garantiraju običaji i da će se zemaljski prihodi upotrebljavati za potrebe zemlje. Dvadeset devetog jula 1878. godine austrougarske trupe prešle su bosansku granicu na četiri mjesta kod Broda, Gradiške, Kostajnice i Šamca, a dva, odnosno tri, dana kasnije kod Vrgovca i Imotskog. Tako su formirane tri osnovne kolone koje su dobile zadatak da što prije dođu do Sarajeva. Glavna snaga krenula je dolinom Bosne, a pomoćnim pravcima prodirale su kolone dolinom Une, Sane i Vrbasa i prema zapadnoj Hercegovini i dolini Neretve. Napredovanje je u pograničnim gradovima išlo brzo i bez otpora. Već 31. jula 1878. godine pali su Banja Luka i Prijedor. Preuzevši vlast, Narodna vlada u Sarajevu je požurila da organizira snage za odbranu zemlje. Hadži Lojo je sa svojim pristalicama obio vojne magacine i narodu je podijeljeno 4.000 pušaka i mnogo municije. Mada je Pokretu stizala podrška iz Mostara, Tuzle, Bihaća, Kladuše, Jajca, Livna i drugih gradova, Pokret je od početka bio slabo organiziran, skoro bez oficirskog kadra koji je otišao u Tursku i sve prognoze Austrijske obavještajne službe o nepružanju otpora kršćana i hrišćana su se u potpunosti obistinile, tako da su na braniku Bosne ostali isključivo Bošnjaci, uz časne izuzetke kršćane.¹

Narodna vlada je 7. augusta 1878. godine objavila poziv svim građanima, bez obzira na vjeru, da se priključe odbrani domovine, pošto je prije toga uvela vojnu obavezu za sve strance i osmanske činovnike i ratni porez od imućnih građana. Šemsekadić je preuzeo ulogu da organizira odbranu istočne Bosne i zaustavlja napredovanje austrougarskih trupa kod Gračanice, a Hadžijamaković nanosi poraz Austrijancima kod Maglaja. Na drugoj strani austrougarska vojska poslije zauzimanja Banja Luke osvaja Jajce i Travnik, a njeno brzo napredovanje u Hercegovini dovodi do pada Mostara. Neorganiziranost, stihija i kompromitacija Pokreta otpora od hadži Loje gubili su u narodu nadu da Narodna vlast može pružiti adekvatan otpor Austro-Ugarskoj, mada je, čak, izgledalo da Narodni otpor neće ni organizirati odbranu Sarajeva.

¹ M. Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo, 2001., str. 124-129; M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1998., str. 361-397.

POHOD NA SARAJEVO
1878. GODINE

Glavni napad okupacijskih snaga bio je usmjeren na Sarajevo, Bosansku prijestolnicu. Među stanovnicima Bosne znalo se, ako bi palo Sarajevo, pala bi i Bosna. Najveći problem je bio što je put prema Sarajevu bio otvoren. Kada je austrougarska vojska bila na prilazima Sarajeva, tada su odbrambene snage Bosne krenule u akciju onemogućavanja prilazima bosanskoj prijestolnici. Dok je general Josip Filipović bio pri kraju priprema za napad na Sarajevo, do njega je došla vijest da je dio zapadnobosanske vojske sa 5.000 boraca i sa 15 topova krenuo prema Travniku, kako bi austrougarskoj vojsci onemogućio napad na Sarajevo. No, međutim, napori bosanske vojske nisu imali uspjeha. Bosanska vojska, koja se kretala prema Travniku, bila je zaustavljena od strane rezervnih austrougarskih jedinica iz Hrvatske. Zapadnobosanska vojska nije uspjela doći u pomoć Sarajevu. Austro-Ugarska je imala veliku nadmoć nad bosanskom vojskom samim tim što je imala mnogobrojnu vojsku i tehniku, što bosanska vojska nije imala.

Iz Carigrada je došao prijedlog da se sarajevska delegacija uputi u Zenicu, austrougarskom generalu Josipu Filipoviću, kako bi se izbjegla bitka. Sarajlije su pristale na taj prijedlog. Sarajevsku delegaciju predvodio je Hafiz-paša. "Šestog avgusta došao je drugi telegram od Porte koji je javljao da je sulatan duboko dirnut zbog mnogo proljevanja krvi u Bosni i da je molio englesku kraljicu za intervenciju. Hafiz-paši je naređeno da se odmah uputi u austrijski glavni stan, da o ovome obavjesti generala Josipa Filipovića i da ga učini odgovornim za dalje prolijevanje krvi. Hafiz-paša, koji je u suštini bio pripravan da izvrši svoju misiju, bio je od naroda spriječen. Ipak je krenuo u pratnji jedne deputacije građana, koja se sastojala od dva muslimana, dva pravoslavna hrišćana, jednog katolika i jednog Jevrejina, u Zenicu da pregovara sa Austrijancima."²

Međutim, sa ovim se nije složio hadži Lojo iako je znao da o tome odlučuje većina naroda na gradskim skupovima, Sarajlije, kao i Bosanci su odlučili da se suprotstave neprijatelju. Ali je delegacija ipak zatražila od generala Josipa Filipovića da obustavi napad na Sarajevo. Pokušaj Sarajeva je bio bezuspješan. "Hafiz-paša i pomenuta deputacija vratili su se 14. avgusta iz austrijskom glavnom stanu u Zenici. General Josip Filipović je izjavio da ne može postaviti uslove, nego ima po carskom naređenju da okupira Bosnu i namjerava da izvrši ovo naređenje. Njegov pohod na Sarajevo ništa

² D. Tomašević, *Sarajevo gdje je nekad bilo - književna biografija grada 1462-1992*, Buybook, Sarajevo-Split 2005, str. 223.

neće zadržati. General je dodao da je bio dobro informisan o događanjima u Sarajevu i pričao je deputaciji o masakru jednog austrijskog konjičkog odjeljenja kod Maglaja. General Josip Filipović je završio govor prijetnjom: u slučaju da još jedan metak bude ispaljen na njegove trupe, odgovornost na sve što se do sada dogodilo u zemlji prenosi se na Sarajevo, i tako će se osvetiti gradu da će se još vijekovima o tome govoriti.³

Prijetnja je uslijedila, ako bi Bosanci ispalili još jedan metak na austrougarsku vojsku, oni će postupiti najstrožije. I, dok je neprijateljska vojska osvajala gradove koji su bili smješteni u dolini rijeke Bosne, bosanska vojska je neprijatelje dočekala kod Kaknja 15. avgusta 1878. godine. Napor bosanske vojske očituje se samim trajanjem bitke. Bitka je trajala dva dana, tačnije 15. i 16. avgusta 1878. godine. Bosanska vojska je davala sve od sebe kako bi neprijateljima onemogućila prolaz. Zbog mnogo snažnijeg neprijatelja i velikih gubitaka, bosanska vojska se morala povući, ali se, ipak, nije predavala. Ponovo su pokušali zaustaviti neprijatelja kod Visokog, 17. avgusta 1878. godine. Bosanska, domaća vojska, koja je bila pod vodstvom Hadžijamakovića, povukla se prema Sarajevu kako bi pružila posljednji otpor. Austrijska vojska, koja je bila pod vodstvom generala Karla Tegetthoffa, osvojila je, lahko, Visoko i uputila se prema Sarajevu.

Bosanske snage, koje je predvodio komadant Smail-beg Šemsekadić, pokušao je, drugi dio neprijateljske vojske, zaustaviti u Klokotima, koji su udaljeni nekoliko kilometara od Kiseljaka. U Sarajevu je vladala panika zbog dvije bitke koje su se vodile u isto vrijeme – 16. avgusta 1878 godine – kod Kaknja i Klokota. Od ove dvije bitke je zavisilo sve, jer ako bi Bosanska vojska izgubila, neprijatelj bi odmah krenuo u napad na Sarajevo. U bici kod Klokota glavni komadant je bio i general Austrijanaca, Josip Filipović. Austrijanci su dobro znali da ova bitka predstavlja sve za Sarajlije. U ovoj bici su, također, učestvovali odredi iz Kreševa, Fojnice, kao i drugih gradova. No, to nije bilo dovoljno, moć koju je posjedovao neprijatelj bila je suviše velika da bi se savladala. “Kad su branioći opazili da dio neprijateljskih snaga s brdskom baterijom topova zaobišao njihovo lijevo krilo i da nezaustavljivo napreduje desno krilo bosanskih zapovjednik naredi povlačenje kako se ne bi našli u potpunom okruženju”⁴

Prema cilju koji su imali Austrijanci trebalo je da napadnu Sarajevo 18. avgusta 1878. godine na rođendan cara Franja Josipa i tako bi završili svoju okupaciju i radosnu vijest prenijeli caru. No, do toga nije moglo doći iz

³ Navedeno djelo, o.c., str. 226.

⁴ E. Imamović, *Historija bosanske vojske*, Art 7, Sarajevo 1997, str. 255.

razloga što je sama odbrana Sarajeva bila nepredvidiva. Zacrtni cilj Austro-Ugari nisu uspjeli postići zbog herojstva koje je vladalo među Sarajlijama.

ODBRANA SARAJEVA

Posljednje takozvane pripreme Sarajevske vojske bile su u nedjelju 18. avgusta 1878. godine, iako je većina stanovništva bila mobilizirana i nalazila se diljem Bosne i Hercegovine na bojištima. Za odbranu Sarajeva angažirano je oko 5.000 boraca. Bosanska vojska raspolagala je veoma lošom opremom i imali su samo nekoliko topova. Topovi su se nalazili na Gorici, Vracama, Pašinom brdu i Debelom brdu. Kovač Avdo Jabučica uspio je popraviti još dva Krupova topa koji nisu bili u funkciji od osmanske opsade. Sa druge strane, Josip Filipović je za ovu bitku uključio oko 14.000 bojnika koji su bili raspoređeni u 18 bataljona pješadije, kao i 9 baterija artiljerije. Zapovjednici Bosanske artiljerije bili su Ahmed ef. Nako i Salih-aga Merhemić. Alija Burek je bio glavni topdžija na Vracama, dok su na Gorici i Koševskom brdu bili Mustafa Trampa i kovač Avdo Jabučica, a sa Krupovim topovima u tvrđavi bio je pukovnik Kazazović Salko. Glavnu snagu austrijske vojske vodili su general Emerik Kaiffel i pukovnik Fridrih Villencza. General koji je imao zadatak da zauzme Pašino brdo bio je Karl Tegetthof, a pukovnik Đuro Lemajić je imao zadatak da slomi otpor na Bijeloj kuli. General Eugen Muller je bio na zadatku da zauzme Kobilju Glavu i da krene prema Pofalićima.

Poslije završenih bitaka na Klokotima i kod Visokog, Austrijanci su odlučili da krenu u pohod na Sarajevo. Sarajevo nisu prije napali jer su znali da su Sarajlije spremne na sve kako bi branili svoj grad. General Josip Filipović bio je svjestan ishoda uličnih borbi, tako da je naredio da se u pet sati ujutro 19. avgusta 1878. godine napadne Sarajevo. Sa prvim pucnjima bitka za Sarajevo je počela. "Prvi pucnji koji su označili presudnu odbranu Sarajeva oglasili su se sa Pašinom brda a malo potom zagrmjeli su topovi sa svih strana."⁵

Lemajićevo jageri su prvi napali Sarajlije na Pašinom Brdu. Trebalo im je oko pet sati da probiju odbranu, gdje su dalje bitku nastavili na Ravnim Bakijama i Hladivodama, uz velike gubitke. Austrijske snage su, sa nekoliko hiljada vojnika, napale odbranu koja je bila u znatno manjem broju, tačnije bilo je samo 600 boraca. No, nakon završenog osvajanja ovog područja Sarajeva, Đuro Lemajić je dobio titulu "Von Pašin Brdo". Položaj Koševskog brda i Gorice gdje su bili topovi za koje je bio zadužen Mustafa Trampa pali su nakon devetosatne borbe sa neprijateljskom artiljerijom. Napadali su ove

⁵ Navedeno djelo, o.c., str. 259.

položaje teškom artiljerijom sa Grdonja i Poljina. No, veoma slaba odbrana nije mogla više da se brani. Branioци grada Sarajeva koji su se nalazili na Vracama i Debelom brdu pod komandovanjem Alije Bureka nisu se mogli dugo boriti sa snažnom artiljerijom neprijatelja. Dolaskom neprijatelja, branioци su se povukli prema centru grada i na tim mjestima uspostavili odbranu. No, general Emerik Kaiffel je žestokom vatrom pridobio ova područja odakle je mogao sa topovima da napada samo središte grada. Nepravедna borba dovela je do toga da se neprijatelj sa veoma moćnom vojskom borio sa veoma slabom odbranom.

“Eugen Muller je napadao iz pravca Vogošće i Kobilje Glave prema Pofalićima. Sarajevo se našlo u potpunom okruženju.”⁶

Na ovom Položaju postavio je 52 topa koje je usmjerio prema gradskim četvrtima.

Neprijateljska vojska, koju je vodio Fridrih Villencza sa generalom Kaiffelom, nadzirala je i područje oko Sarajevskog polja, mada su se branioци na tom području raširili preko Kotorca, Lukavičkog turbeta i na visinama oko Švrakinog Sela, gdje su još imali dva topa.

General Josip Filipović je odlučio da se sa štabom premjesti na Igman i na brdo Mojnilo iznad Dobrinje. Grad Sarajevo je bio tučen sa svih strana i sa svih brda. Mnogobrojnomo artiljerijom koju je neprijatelj posjedovao nije se mogao porediti sa onim što su imali branioци grada Sarajeva. Iako su uspjeli da sruše sve odbrane branilaca, još uvijek nije sve gotovo. Građani Sarajeva su takvog mentaliteta da nikad ne odustaju već se nastavljaju boriti do samog kraja, što će biti slučaj i sa austrougarskom vojskom.

BORBE NA ULICAMA GRADA SARAJEVA

Branioци grada Sarajeva su bili primorani na povlačenje prema centru grada. Neprijatelj je uspio u kratkom roku od nekoliko sati da zauzme sve pozicije koje su Sarajlije branile, a to su: Debelo brdo, Pašino brdo, Koševsko brdo, Vraca, Goricu i mnoga druga okolna brda. Branioци su bili spremni na sve, čak i dati život za svoj grad. Posljednja opcija koja im je ostala bila je da započnu ulične borbe. Znalo se da će se ovim nanijeti velike žrtve kako odbrani tako i neprijateljima. Neprijatelj je bio u takvoj poziciji da se nije mogao povući iz grada, jer je sve zavisilo od zauzimanja Sarajeva. Još uvijek je vladalo pravilo, ako padne Sarajevo pada i Bosna.

⁶ Navedeno djelo, o.c., str. 260.

Preko Koševskog brda neprijatelj je krenuo u nekoliko pravaca prema samome centru grada. Kod Kemalbegovog ženskog mekteba i kod mlina uz potok na Koševu vođene su veoma teške borbe. Bilo je mnogo žrtava. Na tom mjestu poginulo je pedeset branilaca koje je neprijatelj strijeljao, dok je dvanaest branilaca zarobio.

Teške borbe vođene su i na sljedećim mjestima: Bjelave, Širokača, Žagrići, Budakovići, ali najgora od svih bitaka je bila na Gorici. Borbe su počele da se spuštaju naniže oko rijeke Miljacke, u mahali oko džamije Magribije. Borbe su se vodile sa svih strana, od avlija, sokaka, munara, prozora i drugih mjesta.

Neprijatelje je najviše iznenadilo što su među braniocima mogli vidjeti mnoge žene, djecu i starije ljude. Sve Sarajlije su se uključile u borbu, bez obzira da li je mlado ili staro, žensko ili muško, to više nije bilo važno. Jedini cilj je bio odbraniti svoj grad, na bilo koji način. Vodila se bitka za život ili smrt. Ovo je veoma razljutilo Austrijance, tako da poslije ovog više nisu marili za to koga ubijaju, sve što im se našlo na putu ubili bi. Tako su se mogli vidjeti mnogobrojni neugodni prizori, poput zaklanih žena sa malom djecom, ubijenih trudnica, djece i starijih ljudi. U Sarajevu su se, tada, mogli vidjeti najveći zločini koji su se ikad uradili.

“Mnogi su izbezumljeni od straha izgubili kontrolu, pa su počeli činiti zločine kakvi do tada nisu viđeni u Sarajevu, što je bilo neprimjerno pripadnicima vojske najnaprednije evropske države i velesile. Zabilježeni su, naime, slučajevi klanja ljudi, pa čak žena i djece. Bilo je slučajeva da su vojnici u kućama ubijali trudnice i majke s djetetom u naručju.”⁷

Mnogobrojni oficiri nisu dozvolili da se ovakav način ratovanja nastavi, samim tim što nisu željeli kvariti ugled evropske velesile. Sarajevo su svi branili od mladih do starih, no uz to je izbio požar koji je nanio još veću štetu. Veliki broj kuća je izgorio, mnogi sokaci su gorjeli kao i cijele mahale. Grad je sve više počeo da liči na pakao: vatra, krv, mnogi ljudi ubijeni, zaklani i slično. Najveću štetu požar je nanio Gorici, gdje je izgorjelo oko četrdeset kuća, a neke su izgorjele zajedno sa ženama i djecom.

I drugi dijelovi grada su bili u ovakvim borbama. No, što se sve više približavalo centru grada borbe su bile sve teže i teže. Jedna od najpoznatijih i najtežih borbi bila je kod Ali-pašine džamije. Tu je bilo mnogo prolivene krvi, pucalo se gdje se stiglo, ali se i klalo.

Dolazilo se i u takve situacije da su se branioci penjali na munaru Ali-pašine džamije kako bi mogli lakše da pucaju na neprijatelja. No, Au-

⁷ Navedeno djelo, o.c., str. 262.

strijance to uopće nije zaustavljalo. Oni su se za Sarajlijama penjali i žive ih bacali sa munare.

Teške borbe su se vodile i kod džamije Magribije, oko Vojne bolnice, ali također i na Hisetima.⁸ Tu su bile kuće starih policajaca, koji su se, skupa sa ženama, borili. Žene su se dijelile u tri grupe, tako što su jedne pucale, druge su donosile municiju dok su treće previjale ranjenike. Braniocima kod džamije Magribije pomagali su i ljudi koji su se nalazili u bolnici. Pucali su odakle god su mogli, sa prozora, balkona i slično. No, u jednom trenutku kada je neprijatelj napao Vojnu bolnicu, iselio je sve ranjenike i bolesne na ulicu kako bi svoje ratnike smjestio u nju.

U Budakovićima pored teške borbe, pune krvi i velikog broja žrtava, požar je opet "bio u igri". Uspio je cijelu mahalalu zajedno sa džamijom srušiti sa zemljom. No, nakon završetka požara izbrojano je pedeset branilaca među kojima je bilo i žena i djece. Većina je bila zaklana.

HEROJSTVO ŽENA SARAJEVA

Ne smije se zaboraviti da je veliki broj žena skupilo hrabrosti i borilo se za svoj grad i domovinu. Pucale su, borile se poput muškaraca. Mnoge od njih je sustigla smrt, neke sa djetetom u naručju, neke trudne i slično. Jedna od žena bila je i Habiba Agić, udata Arnautović, koju su branioci pronašli na ulici, napola preklanu. Ubila je jednog neprijateljskog vojnika. Nakon toga se liječila i živjela sve do 1934. godine.

Još jedna u nizu bila je i djevojka Dreka. Nju su mučili vojnici na Koševu. Mnogobrojne žene koje su učestvovala u ratu ostale su zapamćene. Neke od njih su: Sevdija Handžić, rođena Pita, koja je pucala u oficira kako bi osvetila brata.

Kada Preljević, preobučena u muško nosila je municiju na Bakije gdje su se vodile teške bitke.

Pored ovih žena bilo je i mnogo drugih koje su rado pomagale u odbrani svog grada. One su pretežno pomagale u mahalama, a neke od njih su: Fata Hadžavdić iz Divan-Kajtibove mahale, Fatima Pandur, Fatima Džipa, Arifa Džipa, sestre Pašana i Alija Koredžija, Paša Agamehina, Hafa Berberić, Hasnija Pita, Nura Proča i mnoge druge.

"U Žabljaku su izvjesne Habiba Bulbulović i Nura Hadžiomerović zaposjele položaj pored tamošnje džamije i pucale na neprijateljske vojnike

⁸ Hiseti su se nalazili na prostoru od današnjeg Marindvora prema Skenderiji.

kao najbolji borci. Druge su zbrinjavale ratnike i obavljale zadatke koji su bili u funkciji odbrane grada.”⁹

Požar je zahvatio mnoge mahale, tako da su mnogi dijelovi grada izgorjeli. Gorjelo je na Koševu, Gorici, Hisetima, Budakovićima i drugim dijelovima grada. Pred Koševskim potokom zaustavio se požar koji se širio od Magribije prema Ali-pašinoj džamiji.

General Josip Filipović je, u toku bitke, često ubacivao nove vojnike tako da je branilaca bilo sve manje. Branioci nisu imali nikakve mogućnosti da zaustave zauzimanje, tačnije, grad je već bio zauzet. Nakon četrnaest sati neprekidne borbe branioci su se povukli. Tako je i sama sudbina Sarajeva okončana. U četiri sata poslije podne 19. avgusta 1878. godine austrijska zastava se vijorila na Sarajevskoj tvrđavi. Okončanje je praćeno 101-im pucnjem iz topa, te zvonjavom crkvenih zvona i svirkom. Među Austrijancima je zavladao radost, a među Sarajlijama i Bošnjacima tuga.

Zaključak

ODBRANA SARAJEVA 1878. GODINE

Bitka za Sarajevo 1878. godine je nepravедna bitka. Neprijateljska vojska je bila mnogo bolje opremljena. Branioci su imali, na svakoj liniji, po dva topa, dok su Austro-Ugari imali mnogo više. Jedan od činova koje je vršila neprijateljska vojska, što se ponovilo u agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1991-1995. godine, je: bezobzirnost neprijateljske vojske, klanja žena i djece, trudnica i slično. Postoje velike sličnosti između bitke za Sarajevo 1878. i agresije na Bosnu i Hercegovinu 1991-1995.; i Austro-Ugarska je izvršila agresiju i genocid na Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo i Bošnjake, i dok je srpski agresor uništavao Sarajevo, Austrijanci će 40 godina graditi Sarajevo.

Conclusion

THE DEFENSE OF SARAJEVO 1878.

The battle for Sarajevo in the year 1878 was an unfair battle. The army of the enemy was much better equipped. The defenders had two cannons on each line, while the Austro-Hungarians had many more. One of the acts

⁹ H. Kreševljaković, *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave 1878-1918*, Arhiv grada Sarajeva-Sarajevo 1969, str. 56.

performed by the enemy army, which repeated itself during the Agression on Bosnia and Herzegovina 1991-1995, is: the carelessness of the enemy army, the slaughter of women and children, preagnat women and so on. There are many similarities between the battle for Sarajevo in 1878. and the Agression on Bosnia and Herzegovina 1991-1995, Austro-Hungaria too performed an agression and genocide on Bosnia and Herzegovina, Sarajevo and Bosniaks, and while the Serb agressor destroyed Sarajevo, the Austrians would build Sarajevo for 40 years.